

Сирдарё вилояти деҳон хўжаликлари ва аҳолига чорва молларини асраш ва кўпайтириш учун тавсиялар

Сирдарё вилояти фермер хўжаликлари ва аҳолининг шахсий ёрдамчи хўжаликларида қорамолларнинг қора-ола, швиц, бушуев зотларини асраш ва кўпайтириш учун тавсия этилади. Ушбу зотлар узоқ йиллардан буён вилоятимиз шароитида парвариш қилиб келинмоқда ва вилоятимиз шароитига яхши мослашган. Қора-ола ва швиц зотлари четдан – Европа давлатларидан келтирилган бўлса, бушуев зоти ўзимизнинг вилоятда танлаш ва саралаш натижасида яратилгандир.

Қора-ола зоти сут йўналишидаги сермахсул қорамол зоти ҳисобланади. Улар ўртача бир йилда вилоятимиз шароитида 3500-5000 килограммгача сут беради, сутининг ёғлилиги 3,5-3,7 % ни ташкил этади, терисининг ранги қора ва оқ рангли жун қопламлари аралашмасидан иборат. Сут соғими бўйича вилоятдаги энг сермахсул зот ҳисобланади.

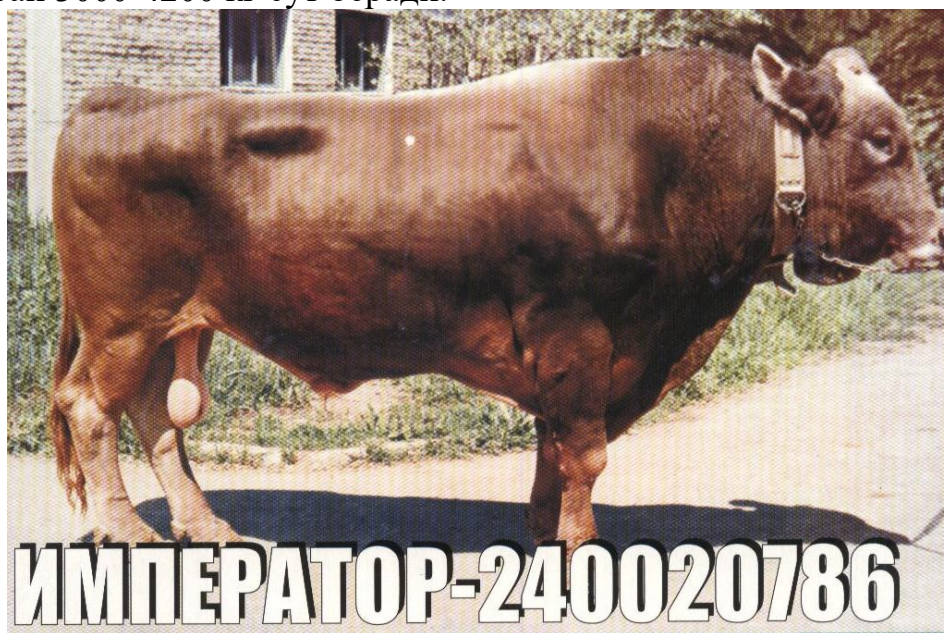
1-расм. Қора-ола зотли буқа

2-расм. Қора-ола зотли сигир

Швиц зотли қорамоллар сут ва гўшт учун боқиладиган зотлар гуруҳига мансубдир. Сут маҳсулдорлиги бўйича қора-ола зотига нисбатан бирмунча паст, лекин бўрдоқига боқилиши, боқилган наввосларнинг гўшторлиги ва ҳар бир килограмм семириши учун сарфланадиган озиқалар миқдори бўйича швиц зоти вилоятимизда боқиладиган бошқа зотларга нисбатан анча устунликка эга. Швиц зотларининг ранги асосан қўнғир, айрим ҳолатларда кулранглари ҳам учраб туради.

Сигирларининг тирик вазни 480-550 кг, буқалариники 850-950 кг, айримлари 1100 кг гача бўлаши ҳам аниқланган. Сигирлари соғим даврида 3,6-3,8% ёғи бўлган 3000-4200 кг сут беради.

3-расм. Швиц зотли буқа

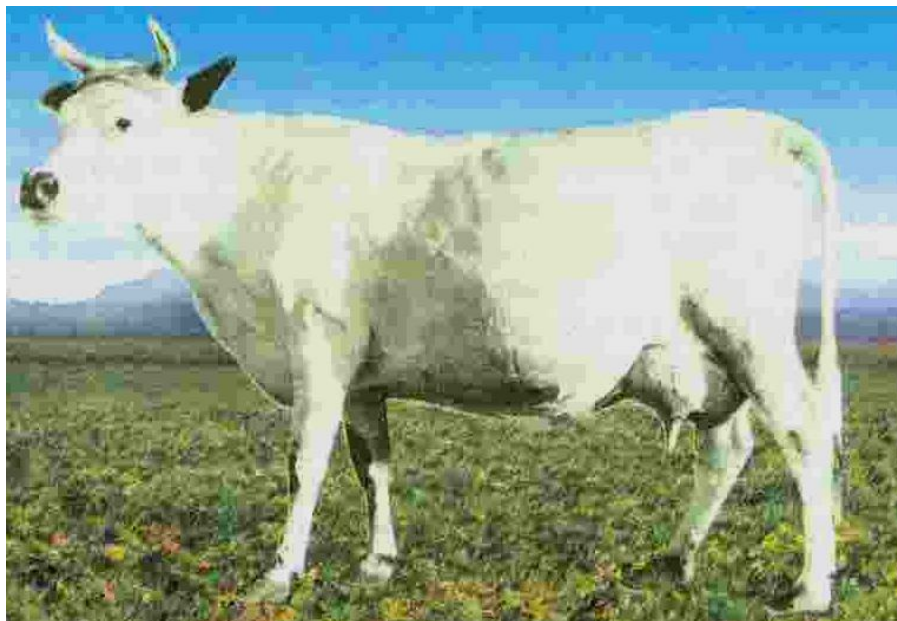

4-расм. Швиц зотли сигир

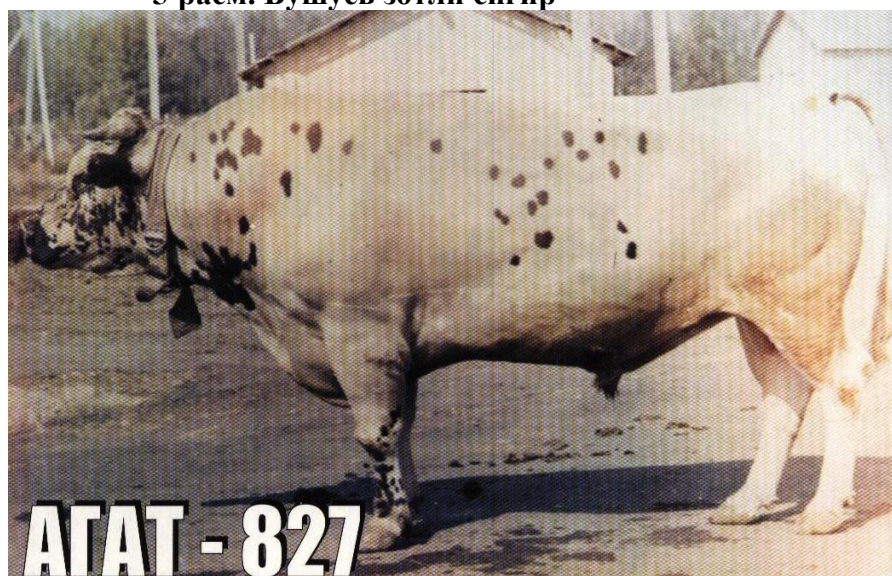
Бушуев зоти вилоятимиз худудида яратилган республикамиздаги ягона қорамол зоти ҳисобланади. Ушбу зот, маҳаллий сигирларни Европадан келтирилган симментал, голланд ва қора-ола зотли буқалар билан чатиштириш

ва олинган дурагайларни танлаш ва саралаш натижасида яратилган. Бу зотнинг туси асосан оқ, лекин танасининг айрим жойлари: боши, оёқлари, кулоғи, қорин қисмида қора, жигарранг ва қизил рангли доғлар бўлади. Бушуев зоти иссиқ иклим шароитига, шунингдек айрим қон паразити касалликларига чидамли ҳайвон ҳисобланади.

Сигирлари 400-500 кг, букалари 600-700 кг вазнга эга. Сут маҳсулдорлиги 2500-3000 кг, рекордчи сигирлар 5000-5200кг гача сут беради, сутининг ёғлилиги 4,1-4,4% ни ташкил этади.

5-расм. Бушуев зотли сигир

6-расм. Бушуев зотли буқа

Вилоятимиз фермер хўжаликлари ва аҳоли чорва молларининг маҳсулдорлигини ошириш, насли молларга бўлган талабини қондириш мақсадида Сирдарё вилоят “Насл-хизмат” масъулияти чекланган жамияти томонидан Германия, Польша ва Австрия давлатларидан келтирилган қора-ола, швиц ва голштин зотли насли буқаларнинг уруғи билан маҳаллий сигирлар

сунъий усулда уруғлантирилиб, зоти яхшиланган бузоқлар олишга эришилмоқда. Сўнги йилларда бу усул вилоятимизнинг барча туманларида кенг жорий қилинмоқда. Хусусан, Сирдарё, Сайхунобод ва Боёвут тумани фермер хўжаликлари ва аҳолиси сунъий уруғлантириш усулига катта қизиқиш билан қараб, ўзларининг сигирларини айнан шу усулда урчитиб беришлари тўйрасида вилоят “Насл-хизмат” МЧЖ га кўплаб талабномалар бермоқдалар. 2014 йилда вилоятимиз бўйича жами 68 минг бош сигирлар сунъий уруғлантирилди.

Сайхунобод туманида 2011-2012 йилларда олиб борилган инновация тадқиқотлари давомида аҳоли ва фермерларнинг сигирларини Австриядан келтирилган буқаларнинг уруғи билан сунъий уруғлантириш натижасида эгизак бузоқлар олиншига ҳам эришилди.

7-расм. Маҳаллий сигирларни сунъий урчитиш натижасида олинган бузоқ

Чорва молларини озиқлантириш. Чорва молларининг соғлом ўсиши ва ривожланиши, улардан кўп ва сифатли маҳсулот олиш учун уларни йил давомида талаб даражасида тўйимли озитқалар билан озиқлантириш зарур. Агар ем-хашак етарли миқдорда берилмаса, моллар ўсиш ва ривожланишдан орқада қолиб, маҳсулдорлиги пасайиб кетади.

Чорва молларини озиқлантириш учун ёз даврида беда, маккажўхори, жавдар ва бошқа озуқабоп экинларнинг кўк массаси ҳамда концентрат озитқалар (омухта ем, кунжара, арпа, буғдой ёрмалари, кепак), қиш даврида эса маккажўхори силоси, хашаки лавлаги, беда пичани, сомон, ва концентрат озуқалар асосий озитқалар ҳисобланади.

Пичан барча турдаги озитқалар ичида кўпроқ фойдаланилади. Айниқса беда пичани от, қўй ва қорамоллар учун муҳим озитқа ҳисобланади. Унинг таркибида оқсил, ёғ ва витаминлар бошқа дағал озитқаларга нисбатан анча кўпдир. Сифатли беда пичани тайёрлаш учун, уни шоналаш (гуллаш) вақтида ўриб олиш, тезда қуритиш, соя ва қуруқ жойда сақлаш зарур.

Сомон қийин ҳазм бўладиган ва тўйимлилиги паст озитқадир. Унинг тўйимлилиги ва ҳазм бўлиш даражасини ошириш учун отларга 1,5 см, қорамолларга 5-7 см узунликда майдалаб, буғлаб бериш зарур. Кузатишларга

қараганда юқори босимда буғлантирилган сомоннинг тўйимлилиги ва ҳазм бўлиш хусусияти деярли икки марта ошар экан.

Сомонни қайта ишлаш ва тўйимлилигини оширишнинг яна бир усули - сомонни ўз-ўзидан қиздиришдир. Бунинг учун деворлари нам ўтказмайдиган қилиб ишланган махсус ўралар тайёрланади. Майдаланган сомон ана шу ўраларга 20-30 см қалинликда солиниб, кучсиз намоқоб билан намланади (100 кг сомонга 70-80 л ҳисобида) ва устига кепак сепилади. Шу тариқа бир неча қават қилиб ўра тўлдирилади. Унинг устига сим тўр, тахта ва ҳ,к, қўйилиб оғир тош ёки бошқа нарса билан бостириб қўйилади. Орадан 3-4 кун ўткач, сомон таркибида органик моддалар ва кислоталар ҳосил бўлади, натижада унинг мазаси ва ҳазм бўлиши яхшиланади.

Қўйчилик.

Сирдарё вилояти фермер хўжаликлари ва аҳоли қарамоғида асосан жайдари зотли гўшт-ёғ йўналишидаги қўйлар парвариш қилинади. Шунингдек, айрим аҳоли хонадонида ҳисор зотли қўйларни ҳам учратиш мумкин. Вилоятимиз шароитига ушбу зотлар яхши мослашган.

Жайдари қўйлар республикамиз, шу жумладан вилоятимизнинг кўпчилик туманларида боқиладиган думбали қўйлардир. Қўчқорларининг вазни 80-90 кг, совлиқлари 60-65 кг атрофида. Ҳар бир қирқимда 1,6- 2 кг миқдорида жун олинади. Сўйилган гўшт чикими 50-52 % атрофида. Жайдари қўйлар ташқи муҳит шароитига анча чидамли бўлганлиги учун кўплаб аҳоли ва фермер хўжаликларида боқилади.

Ҳисор қўйлари нафақат гўштдор–серёғ, балки бутун дунёдаги қўй зотлари ичида энг йириги ҳисобланади. Қўчқорларининг тирик вазни 125-140 кг, айрим холларда 195 кг совлиқларники 80-90 кг дан 132 кг гача бўлиши аниқланган. Бу қўйларнинг танаси узун, қулоқлари осилган бўлади. Оёқлари узун ва пишиқ, думбаси 25-30 кг, хатто 40 кг ва ундан ҳам кўп келади. Жуни қора қўнғир ва оз миқдорда тўқ сариқ рангда, шохсиз.

Расм. Ҳисор зотига мансуб насли қўчқор ва совлиқ

Эчкичилик.

Вилоятимиз аҳолисининг шахсий ёрдамчи хўжаликларда маҳаллий эчкилар парвариш қилиниб, улардан асосан сут, гўшт етиштириш мақсадида кўпайтирилади. Лекин маҳаллий эчкиларнинг сут маҳсулдорлиги паст бўлиб, 3-5 ой соғим даврида 250-300 л атрофида сут беради.

Ҳозирги кунда серсут эчкилар зотини кўпайтириш мақсадида вилоятимизга дунёдаги серсут эчки зотларини олиб келиш режалаштирилган. Шундай серсут эчки зотларига Швецария давлатида парвариш қилинадиган заанен зотли эчкиларни мисол келтириш мумкин. Ушбу зотдан йилига 700-1200 кг гача сут соғиб олиш мумкин. Уларнинг рекорд кўрсаткичи 2235 кг ни ташкил этади. Эчкиларнинг 80 % эгизак насл бериш қобилиятига эга.

Расм. Маҳаллий эчки

Расм. Заанен зотли серсут эчки

Паррандачилик.

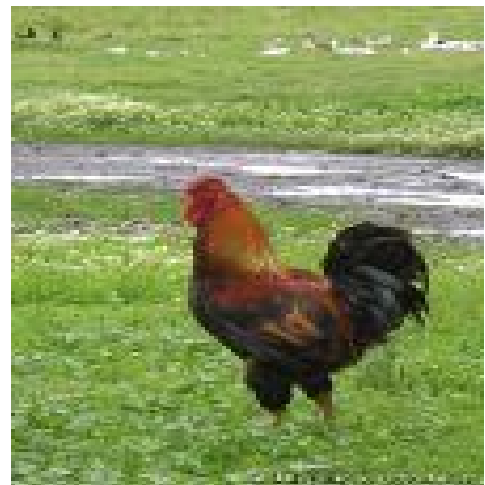
Паррандачилик чорвачиликнинг муҳим турмоқларидан бири ҳисобланади. Паррандалар аҳоли учун юқори сифатли пархезбоп тухум ва гўшт маҳсулотлари, енгил саноат учун пар ва патлар беради, гўнги эса ўғит сифатида қишлоқ хўжалигида фойдаланилади. Паранда гўшти ўзининг тез ва енгил хазм бўлиш хусусиятига кўра барча турдаги чорва молларидан устун туради. Паранда гўшти туркибида 21 % оқсил, 10 % ёғ, 1 % минерал моддалар ва витаминлар учрайди.

Илғор хўжаликларда ҳар бир бош она товуқдан йилига 240-260 тагача тухум ёки 100 кг гўшт етиштириш мумкин. Ўрдакларнинг ҳар биридан эса йилига 200 кг, куркалардан 400 кг ва ғозлардан 160 кг гўшт олиш мумкинлиги аниқланган. Бундан ташқари ҳар бир парандадан йилига ўртача 50 г пар ва пат олинади.

Республикамизда тухум йўналишидаги леггорн зотли товуқлар кенг тарқалган. Уларнинг пат ва парлари оқ рангда, қуюқ жойлашган. Бу зот жаҳондаги энг серпушт товуқ ҳисобланади. Улардан йилига 190-230 та тухум олиш мумкин. Тухумларининг оғирлиги 55-62 г. жўжалари 4-5 ойлигида тухум бера бошлайди. Ташқи муҳит шароитига яхши мослашган

Расм. Леггорн зотли товуқ жўжалари билан.

Расм. Род-айланд зотли хўроз

Қуёнларни сақлаш ва парвариш қилиш.

Қуён зах ва нам бўлмаган ерларда сақланиши керак. Имконият даражасида теварак-атроф дарахт ва майсазорлар билан ўралган бўлиши фойдали.

Республикамизда қуёнларни катакларда боқиш усули кенг тарқалган. Бунда эркак ва урғочи қуёнлар бир катакда сақланади.

Йирик зотли қуёнлар боқиладиган катакларнинг ичи қуйидагича: узунлиги 110-120 см, кенглиги – 65 см, баландлиги 50-70 см, орқа қисми 45-50 см бўлади.

Катакларнинг поли мустаҳкам тахталардан ишланади. Акс ҳолда тахтанинг чириган ерини тешиб ташқарига чиқиши ёки унинг ичига мушук, каламушлар кириши мумкин.

Қуёнларни озиқлантиришда рацион таркибида қуйидагилар бўлиши мақсадга мувофиқдир: Пичан 40-50 %, ем (дон) – 30%. Қиш ойларида пичан, ем ва ширали озиқалар(илдизмева) бериш фойдали. Айниқса барглари тушириб юборилмаган, салқин ерда қуритилган беда пичани таркибида оқсил моддалари кўпроқ бўлгани учун анча фойдали озиқ ҳисобланади .

Ширали озиқалар ичида қуёнлар учун энг қимматли сабзи ҳисобланади. Қуёнлар учун яна қимматли озиқ турларидан бири думбуллигида сўтаси билан қўшиб тайёрланган маккажўхори силосидир.

Ёз ойларида қуёнлар озиқа рационининг 70-75 % кўк озиқалардан ва 25-30 % донлардан иборат бўлиши яхшидир. Турли донлар ичида сули улар учун фойдали озиқлардан ҳисобланади. Шунингдек, маълум миқдорда маккажўхори дони, нўхат, кунжара, дон ёрмаларини бериш мумкин. Арпа дони албатта майдаланган ёки буғланган ҳолда берилиши керак

Расм. Белый великан зотига мансуб қуён

Расм. Қуёнларни боқиш учун катаклар

Расм. Катакларда боқилаётган қуёнлар

Чорва молларида учрайдиган касалликлар.

Чорва молларида бир қанча касаллик турлари учрайди. Шулардан амалиётда энг кўп учрайдиган ва ўта хавфли касаллик турларининг айримларини кўриб ўтамиз.

Юқумсиз касалликлар.

Қизилўнгач йўлининг бекилиб қолиши. Молларда бундай ҳол айрим озиқалар (картошка, лавлаги, олма ва х.к.)ни оч қоринга шошиб ейиш натижасида юз беради. Агар молга ўз вақтида ёрдам кўрсатилмаса, у ҳалок бўлиши мумкин. Ҳайвонга дастлабки ёрдам кўрсатиш учун унинг огзига пахта мойи куйилади. Бунинг натижасида қизилўнгач йули силлиқланиб тикилиб қолган озиқ ҳаракатга келади.

Ҳайвонларнинг бундай жароҳатланишининг олдини олиш учун илдизмевалар майдалаб берилади.

Ошқозоннинг шишиб кетиши(тимпания). Ҳайвонларда бундай ҳол эрталаб шудринг тушган ёки нам дуккакли ўсимликларни кўплаб истемол қилиши натижасида юз беради.

Касаллик белгилари. Молнинг қорни шишиб, ҳеч нарса емай қўяди, кавш қайтариш тўхтайдди. Нафас олиш тезлашади, терлайди, касаллик 2-3 соат давом этиб, тезда ёрдам кўрсатилмаса, нобуд бўлиши мумкин.

Даволаш. Молнинг оғиз-қизилўнгачи орқали диаметри 3-4см ли резина шланг ёрдамида катта қоринда тўпланган газлар ташқарига чиқарилади. Кейин 1 л 4 фоизли формалин эритмаси ичига юборилади. Бундан ташқари молга 0,5 л сувга 20-30 г магнезий аралаштириб ичирилади.

Бу усуллар фойда бермаса, катта қориннинг чап томонидаги чуқурликдан троакар асбоби билан тешиб газни чиқаради.

Энтероколит(ичакнинг яллиғланиши). Касаллик асосан сигирларга ачиган, чириган ёки музлаган ҳамда кўплаб миқдорда омухта ем едилганда пайдо бўлади. Бундан ташқари касалликнинг келиб чиқишига кимёвий захарланиш ҳам сабаб бўлиши мумкин. Бундай ҳолатда молнинг иштаҳаси йўқолади. Тана ҳарорати кўтарилади, у безовталанади, тез-тез ичи кетиб туради. Касаллик оғир кечганда молнинг тезагида қон, йиринг ҳам кузатилиши мумкин.

Даволаш. Бундай сигирга 0,5 л костор мойи ичирилади, кейин эса 0,5л 2 фоизли ихтиол эритмаси, 10-20 г фталазол, сульфадемизин берилади. Бу касалликнинг олдини олиш учун сигирлар яхши тайёрланган сифатли озуқалар билан озиқлантирилиши керак.

Елин шиши касаллиги (мастит). Бу касаллик кўпинча биринчи туққан ёш сигирларда, туғиш олдидан ёки туққандан кейинги дастлабки кунларда учрайди. Касаллик асосан бўғоз молларни нотўғри озиқлантиришдан келиб чиқади. Касаллик белгилари: елин ҳажми катталаниб, териси зичланиб қолади.

Даволаш. Елин кунига 5-6 марта соғиб олинган ҳолда уқаланиб вазелин ёки камфор мойи суртиб турилади. Елиннинг шиши қайтгунга қадар рациондан омухта емлар чиқарилиши тавсия этилади. Бу касалликнинг олдини олишда

ғунажин ва сутдан чиққан бўғоз сигирларни тўғри озиклантириш ва асраш муҳим аҳамиятга эга. Улар туғишига 2-3 ҳафта қолганда, рационда ширали озуқалар миқдорини кескин камайтириш тавсия этилади.

Бола ташлаш касаллиги (аборт). Бундай ҳолат молларда бўғозликнинг маълум даврда тўхтатилиши натижасида вужудга келади. Бунда бачадонда ривожланаётган муртак она организмига сингиб, шимилиб кетади, ёки нобуд бўлган ҳолда она организмдан ташқарига чиқариб ташланади. Бундай ҳодисалар бўғозлик даврининг дастлабки кунларида юз беради.

Бола ташлаш касаллигига олиб келувчи сабаблар жуда кўп бўлиб, улар ичида энг кўп учраб турадиганлари бўғоз молларга сифатсиз, музлаган, сасиган ва чириган озиқаларни бериш, музлаган сувни ичириш, йиқилиш ёки бирор жисмга урилиш натижасида жароҳатланиш ва майиб бўлиш оқибатидир. Булардан ташқари, агар моллар айрим юқумли касалликлар (бруцеллез, трихомоноз ва х.к.) билан оғриган бўлса ҳам уларда бола ташлаш ҳодисалари юз бериши мумкин.

Юқумли касалликлар.

Куйдирги. Бу касаллик тез тарқалиши ва одамга ҳам ўтиши мумкин. У тупроқ таркибида бир неча йиллар мобайнида ўз фаолиятини сақлаб қолади ва спораларни вужудга келтирувчи микробларнинг организмга тушиши натижасида юз беради. Бу касаллик жуда тез пайдо бўлиши ва бир неча соат мобайнида ҳамма соғлом молларга юқиши билан характерланади. У турли хил усулда – озиқалар билан, қон сурувчи хашаротлар ва сув орқали тарқалиши мумкин.

Касалликнинг асосий белгилари қуйидагилардан иборат: тана ҳарорати кўтарилади, иштаҳа бўғилади, нафас олиш қийинлашади ва хайвонда титроқ пайдо бўлади. Касалланган молнинг танаси шишиб кетади, огиз ва бурнидан, орқа чиқарув тешигидан қон кетади ва нобуд бўлади. Бу касалликдан нобуд бўлган мол гўшти истеъмол қилинмайди. Мурдаси куйдирилиб, чуқур ўрага кўмиб ташланади. Ўлма қолган мол касалликка қарши эмланади ва барча эҳтиёт чоралари кўрилади.

Қорасон. Бу касаллик билан оғриган молнинг ҳарорати кўтарилади, ўзи бўшашади, сон ва бошқа сергўшт ерлари шишиб кетади. Бу шишлар пайпаслаб кўрилса, ундан ғижиллаган овоз эшитилади. Орадан 10-12 соат ўтгач, шиш совийди. Териси қаваради, лекин ўша ери оғримайди. Бу касалликдан кўплаб қорамоллар нобуд бўлади. Ўлик хайвоннинг териси шилинмай чуқурга кўмиб юборилади. Соғломлари эса касалликка қарши эмланади.

Оқсил. Тез тарқалувчан касаллик бўлиб, асосан жуфт туёкли хайвонлар зарарланади, баъзан одам организмни ҳам жароҳатлаши мумкин. Оқсил касаллиги филтёрланувчи вируслар таъсирида вужудга келади. Касалланган хайвоннинг ҳарорати кўтарилади, оғзидан сўлак оқади, иштаҳаси йўқолади, тилида, милкида, елинида, оёк терисининг юза қисмларида ичи суюқлик билан тўлган пуфаклар пайдо бўлади. Туёқ оралари ва атрофи жароҳатланиб, хайвон оқсоқланиб қолади.

Касал ҳайвон соғломларидан ажратиб қўйилади ва карантин қилинади. Молхоналар формалин ва ўювчи натрий эритмаси билан дезинфекцияланади. Соғлом моллар касалликка қарши эмланади.

Бруцеллез. Бу жуда хавфли касаллик бўлиб, одамга ҳам юқиши мумкин. Бруцеллез билан оғриган моллар асосан бола ташлайди ва шу белгилари асосида аниқланади. Бу касалликка чалинган сигирларнинг сути қайнатилиб ёки пастеризация қилингандан кейингина истеъмол қилинади. Бруцеллез билан оғриган мол гўшт учун сўйилиши мумкин. Одамга бу касаллик касал сигирнинг сутини қайнатмасдан ичиши ва гигиена талабларига риоя қилмаслик натижасида юқади. Бруцеллез билан оғриган кишилар озиб кетади, дармонсизланади, иситмалайди. Бўғим ва мускулларида оғриқ пайдо бўлади. Агар касалликнинг олди олинмаса одам ишга яроқсиз бўлиб қолади.

Қутириш. Ҳайвонларнинг қутириш касаллиги жуда хавфли касаллик бўлиб, ҳайвондан одамга ҳам ўтиши мумкин. Уни филтрланувчи вируслар келтириб чиқаради ва касаллик ҳайвон сўлаги орқали тарқалади. қутирган мол нобуд бўлади. Соғлом ҳайвонлар бу касалликка қарши эмланади. Касалликнинг олдини олиш учун дайди ит, мушук, сичқон ва каламушлар йўқотилади. Шунингдек ёввойи ҳайвонлар (чиябўри, тулки, бўри)нинг фермага кириши ва касаллик тарқалишининг олдини олиш каби эҳтиёт чораларини кўриш зарур.

Сил (туберкулез). Бу касаллик микробини ҳам ҳайвондан одамга ўтиши мумкин. Сил касаллигига чалинган сигирлар ориқлаб кетади, маҳсулоти пасаяди, нимжон бўлиб қолади, касалланган молнинг киприк ости қизаради, кўзидан йиринг аралаш қон оқиб туради. Касал сигирнинг сутидан қайнатилган ёки пастеризация қилинган ҳолда фойдаланиш мумкин, касалликнинг олдини олиш учун сигирлар тоза ҳавода кўпроқ яйратиб боқилади ва барча зоогигиеник тадбирларга риоя қилинади.

Инвазион касалликлар.

Инвазион касалликларни кўзгатувчи организмлар турли хил паразитлар бўлиб, улар мураккаб биологик циклда ривожланиш хусусиятига эга.

Инвазион касалликлар турига ва хусусиятига кўра бир неча гурпуга бўлинади. Масалан **қон паразити касалликлари (гемоспоридиозлар), гижжа касалликлари (гельминтозлар), ҳамда қанотли ҳашаротлар (бўка)** томонидан вужудга келтириладиган касалликлар шулар жумласидандир.

Умуман, паразитар касалликларнинг кўпчилиги ҳайвонни нобуд қилмасада, уларнинг маҳсулдорлигини кескин пасайтириб юборади, касалланган мол ориқлаб кетади, қуввати камаяди, иштаҳаси пасаяди, нимжон бўлиб қолади. Бундай касалликлардан молларни сақлаш учун барча зоогигиена талабларига ва айниқса, тозалikka риоя қилиш лозим.